

under den, som en særlig Periode? Det er det, Neergaards bekendte Værk bygger paa ogsaa i selve sin Titel, men er det rigtigt andet end rent forfatningsretsligt set; med andre Ord: Hvor meget betød Juni-Grundloven i sin egen Tid? — Den gjaldt ubeskaaret for Kongeriget alene fra 1849 til 1855, Aar, der var fyldt med Krig, Freds- og Arvefølgeforhandlinger og Forfatningskampe, og da Landet styredes af Mænd, som fjærnede sig mere og mere fra dens Tanker. Det var i denne Periode af meget ringe Betydning, under hvilken Grundlov Landet levede. Og efter 1855 laa Tyngdepunktet, som Povl Engelstoft ogsaa rigtigt fremhæver S. 97, i Rigsraadet. Utvivlsomt betyder Aaret 1866 Afslutningen paa en bestemt Udvikling, men det er væsentlig den, hvis Oprindelse bundes i Helstatstanken. Det er ud fra Betragtninger som disse, at man spørger: Er Betydningen af Juni-Grundloven for Samtiden ikke bleven overvurderet, ligger den ikke snarere deri, at den gennem snart et halvt Aarhundrede efter 1866 blev et Bannermærke for Demokratiet, en straalende Top, man »atter« vilde op til, men hvor man egentlig aldrig havde været? Povl Engelstoft er muligvis ikke saa langt fra lignende Synsmaader (S. 29), men Spørgsmaalet bør engang for Klarheds Skyld stilles op og belyses saa skarpt som muligt.

Erik Møller.

Grevinde Leonora Christinas Jammers Minde. Tilrettelagt som Folkeudgave af Otto Andrup. Gyldendalske Boghandel — Nordisk Forlag. 1926. — Leonora Christina Ulfeldt's Jammersminde. Udg. af Frieda og Johs. Brøndum-Nielsen. Martins Forlag. 1926.

Efter at mange forskellige Kræfter — Kongehuset, Diplomater, Officerer og Videnskabsmænd — gennem Aarenes Løb forgæves havde bestræbt sig for at bringe Danmark i Besiddelse af Originalmanuskriptet til Leonora Christinas Jammersminde, som gennem Leo Ulfeldts Slægt var nedarvet i Privateje i Østerrig, lykkedes det, som bekendt, efter Verdenskrigens Slutning Frederiksborgmuseet, begunstiget af Valutaforholdene, gennem dets Inspektør, Magister Otto Andrup at sikre sig denne nationale Skat. Allerede 1858 havde Manuskriptet en kort Tid været i Danmark, idet den daværende Ejer, Greve Waldstein Wartenberg ønskede at faa dets Ægthed godtgjort. I 1869 blev det, delvis med Grevens Støtte, udgivet af Overbibliotekar S. Birket Smith. Gennem en Række Udgaver, hvoriblandt et Par tilrettelagt for det store Publikum, er Jammersmindet i hele Folket

forlængst blevet kendt og skattet som et af vore ypperste litterære og sproglige Mindesmærker.

Uden at nogen dansk Historiker og Haandskrift-Expert siden fik Lejlighed til at jævnføre Birket Smiths Text med Originalen, følte de Sagkyndige sig af mange indre og ydre Grunde trygge ved den foreliggende Gengivelse, der helt igennem er præget af den største Omhu og Samvittighedsfuldhed. Alligevel, og som naturligt, imødesaa man blandt textkritisk interesserede med en vis Spænding en Nyudgave, der kunde tilfredsstille de Fordringer, Udgiverteknikken og den sproghistoriske Forskning nu, mere end et halvt Aarhundrede siden Førsteudgaven fremkom, kan stille, saa meget mere som man vidste, at Haandskriftet opviste et Utal af Indskud, særlig Marginal- og infralineære Tilføjelser og Rettelser, Overstregninger og Rasurer.

Manuskriptet blev ikke, hvad der maatte synes naturligt og formaalstjenligst, deponeret enten i det kongelige Bibliotek eller Rigsarkivet, men som Udstillingsgenstand paa Frederiksborg Slot anbragt i den Sal, der nu foruden Haandskriftet rummer en Række yderst værdifulde Billeder og Erindringsgenstande hidrørende fra Corfitz Ulfeldt og Leonora Christina, som det bl. a. er lykkedes Mag. O. Andrups velkendte ypperlige Sporsans og Forhandlings-evne at erhverve. Haandskriftets Opbevaringssted i Forbindelse med Frederiksborgmusæets Reservation i Henseende til Benyttelsen har forhalet Fremkomsten af en textkritisk Nyudgave, som stadig ventes.

Med kort Mellemrum er der derimod fremkommen først to folkelige Udgaver, hvorved Manuskriptet flittigt har været raadspurgt, den ene af en kunsthistorisk særdeles kyndig Fagmand, den anden af en lærd nordisk Filolog i Forening med hans Hustru. Saa interessant det end maa siges at være, at se Texten behandlet uafhængigt fra to forskellige Synspunkter, hvorom ogsaa de medgivne oplysende Anmærkninger og Billedstoffet vidner, kan det vel ikke nægtes, at det for det store Publikum, der nu ikke er klar paa, hvilken af Udgaverne man bør anskaffe, — helst begge — havde været ønskeligt, om Udgiverne havde arbejdet Haand i Haand.

Ved Hjælp af den ypperlige, men i kritisk Øjemed selvsagt ikke altid fyldestgørende fotografiske Gengivelse af Manuskriptet, for hvis Fremstilling og Tilgængelighed paa det kongelige Bibliotek der skyldes dettes Ledelse Anerkendelse og Tak, er man i Stand til i det enkelte at kunne følge Principerne ved og prøve Rigtigheden af alle tre Udgavers Textlæsninger.

At Birket Smiths Udgave ikke kan tilfredsstille moderne text-

kritiske Krav er allerede antydet; her skal kun fremhæves, at den ved utallige af Leonora Christina rettede Ord kun tager Hensyn til Textens sidste Form. Birket Smiths Styrke og Ros er den lige til det mindste bogstavrette pinlig nøjagtige Gengivelse af Texten, som ogsaa prægede Haandskriftstydere som Wegener og Bricka i Modsætning til en senere Tids mindre samvittighedsfulde og ædruelige Gengivelse af haandskrevne Texter. Særlig gælder dette Tydningen af det 17.—19. Aarhundredes gotiske (danske) Skrift, der indtil o. Aar 1880 endnu lærtes i Skolerne, da den afskaffedes ved et dumt og brutalt Magtbud, saaledes at det kommende Slægtled blev ude af Stand til at læse officielle Aktstykker af blivende Betydning i det praktiske Liv (Skøder, Adkomstbreve og Testamenter), deres egne Forældres skriftlige Efterladenskaber, endvidere berøvedes Nydelsen ved at læse Originalmanuskripter af danske og tyske Digtere, Tænkere og Videnskabsmænd, samt delvis blev ude af Stand til at korrespondere med Brevskrivere i tysktalende Lande, hvor den gotiske Skrift stadig benyttes.

Det maa være forbeholdt den forventede nye filologiske Textudgave at gøre Rede for samtlige Afvigelser fra Texten, som findes hos Birket Smith (her citeres 2. Udg. 1869); her skal kun fremhæves enkelte Overspringninger og Fejllæsninger, som dog Mag. O. Andrup og Prof. Brøndum-Nielsen (Udgaverne i det følgende henholdsvis betegnet med BS, A og B), i deres Udgaver har taget Stilling til og anføres her efter Manuskriptet kursiveret.

BS. S. 74, L. 14 (A: 113, B: 85): *oc digtede ieg den samme Aar ieg bleffw fangen, den 8. Oct. (overstreget) Ms. S. 112.*

BS. 139 (A 265, B 132): *Siden denne anden Karen kom til mig, gjorde ieg mig et anded Wäffwere Tøy, fick en ret Wäffwekam, oc saa som hun haffde noget at spinde paa Hand-Teen, saa gjorde ieg aff en Stoel miin Wäff, dog saaledis, at ieg i en Hast kunde drage alt aff Stoelen med eet Drau paa huer Siide oc Syllerne drog ieg selff alleene (Ms. S. 144). A urigtig læst da en? for: en ret.*

BS. 139 (A 150, 265, B 134): *Min Pen ieg skreff med, war gjort aff en Hønße Winge, tilrettet, med Redschabet aff en Flinte Steen og Blekket af Lyße Røg med Øl; det er endnu til Städe. (Ms. S. 145).*

BS. 145 (A 160, B 137): *Christian haffde for lang tiid siiden flyet mig toe Stycker Flinte, som erre saa skarpe, att ieg kunde skiere Lärret dermed effter en Traae; ieg haffwer dem endnu; han truede oc att skille mig weecd dem. (Ms. S. 150).*

BS. 145 (A 267, B 163): *hvorudoffwer Balcke saa loed sin Mund løbe aff Wreede mod mig, løy mig paa i mange Maader. Ieg sagde*

derfor, for —. Dette er igen overstreget, og der i Steden skrevet: *saa* (rett. til: *fornam da*), *att ded wor Aarsagen, huor for Balcke kom bort* (A 176. Misforstaaet er Stedet BS. 109, L. 17: *Mig kunde hun let faa Liiffwet aff, siden ieg sidder dog der, det rigtige i B 101: faa Liiffwet aff siden, ieg sidder.*

BS. 124, L. 14: *Nogle Dage førend ded Øll, Christian uddrack, Qvinden til tænde, haffde hun bekommen nogle Syenaale og Knappe-naale; dennem haffde hun i et Papir i sin Barm, glemte at tage dem ud, saa att, ded hun kläde aff sig, falt Papiret paa Gulffwet, saa ieg hørte paa Klängen, huad der var i; der hun gik en Dag op med Nat-Kelen, stal ieg dem; hun leede, men torde aldrig spørge om dem, men bante hørlig; ieg spurgte oc tit, huor effter hun leede* (Ms. S. 131; stærkt overstreget og vanskelig at tyde, i hvert Fald i den fotografiske Gengivelse, tydet i A 264 B 115). A læser urigtigt: *Qvinden til (Fortræd?)... i et Papir paa sin Barm... med Kiedlen... men (vilde) aldrig spørge om dem; men baade fik jeg Naalene og...*

Museumsinspektør O. Andrup gør i en Efterskrift Rede for de Principer, han har lagt til Grund for sin Udgate. Texten skal fremtræde »i en saadan Form, at den ukyndige Læser vil kunne fatte alt, hvad Leonora Christina har skrevet«. Det har været hans »ufravigelige Grundsætning, at intet Ord maatte ændres eller flyttes fra sin Plads«; hvor det for Meningens Skyld har været nødvendigt, indskydes et støttende Ord, som er anbragt i Parentes. Bogstaveringen forenkles efter den i Molbechs Ordbog (1813) anvendte Skrivemaade. De talrige Sætninger paa Højtysk og Plattysk udelades i Texten og erstattes ved Oversættelser i Noterne bag i Bogen, afstemte, saavidt gør ligt i Leonora Christinas sædvanlige Sprog, hvilke Gengivelser er anbragte i Klammer, medens Leonora Christinas hyppige Parenteser er bleven erstattede med Tankestreger. Efter ydre og indre Kriterier at slutte, er Manuskriptet efter Udgiverens Formening blevet til i tre Tilløb, det første slutter op kort efter Beretningen om Forfatterindens religiøse Gennembrud, den anden Del omhandler Tiden indtil 1674, den sidste fortsætter fra dette Tidspunkt og gaar til hendes Frigivelse af Fængslet. Anden Del har Karakter af Kladder, med mange Rettelser og Tilføjelser i Marginen, Indskud og Tilføjelser. Den første Del tilsigtes gengivet nøje, de senere udstregede Partier er medtagne, og der er ikke taget Hensyn til stilistiske Rettelser og Tilføjelser, de sidste er anbragte blandt Noterne bag i Bogen. I anden Part er i Texten inddraget nogle af de Tilføjelser, som nøjere slutter sig til Texten.

De her opstillede Udgiverprinciper, som det vilde føre for vidt at drøfte nærmere, maa i Betragtning af Manuskriptets hele Karakter uundgaaelig føre til Inkonsekvenser, og maaske er den saare vanskelige Opgave, Udgiveren har stillet sig, overhovedet ikke til at løse fuldtud tilfredsstillende.

Ved den valgte Fremgangsmaade skæres Texten i Stykker, saa at Dagbogskarakteren udslettes og viger Pladsen for et vist Romanpræg, ligesom Stilens Ejendommelighed svækkes meget ved det hyppige Linjeskifte. Tysk og Fransk oversættes til den velkendte historiske Romanstil, som særlig er opelsket af Børge Janssen, f. Ex. S. 149: *hvorlunde — han haver selv sagt*, hvortil maa bemærkes, at Leonora Christina ikke bruger denne Form. Disse Oversættelser anbringes i Parentes, men i denne sættes ogsaa Udgiverens indføjede Ord til formentlig Tydeliggørelse af Texten, f. Ex. S. 74 anden Gift (ermaal), S. 189 hvad er I (for) et ugudeligt Creatur. Ogsaa Udgiverens textforklarende Bemærkninger sættes undertiden i Parentes midt i Texten f. Ex. S. 214 (Tøtzløff). Leonora Christinas egne Parenteser erstattes paa Grund af denne Praxis med Tankestreger.

Rettelser og Tilføjelser i Marginen optages i de fleste Tilfælde i Texten mellem Tankestreger, i andre Tilfælde i Noterne, f. Ex. S. 152 o. m. a. Baade Tankestreger og Parenteser forekommer altsaa med to forskellige Betydninger. Aarstal i Marginen flyttes uden Tankestreg ind i Texten, se særlig S. 214: den 12. Augusti 1684 dette Aar fuldendte jeg.

Udgiverens Princip om at holde sig til den oprindelige Text hævdes ogsaa, hvor der foreligger Rettelser in scribendo, og hvor Meningen altsaa forvanskes, saaledes S. 189, hvor Udgiveren bibeholder *jeg*, som blot er en Antecipering af det følgende *jeg* tænkte; den der ler, er jo ikke Leonora Christina, men Kvinden. Andre in scribendo Rettelser optages i Texten, f. Ex. S. 196, saaledes at Leonora Christinas ikke overstregede Ord fjernes: Manuskriptet har *Bøger af Historie Bøger* (overstreget *Bøger af*) altsaa Historie Bøger, hvilket Udg. gengiver ved *Bøger af Historie*.

Skønt det, som nævnt, har været Udg. »en ufravigelig Grund-sætning«, at intet Ord maatte ændres, har han, uden at nævne det, mangfoldige Gange rettet ældre Sprogformer, antagelig fordi Udg. ikke er sikker i at skelne mellem det blot og bar ortografiske, det der ikke høres, og særlige Lyd- og Bøjningsformer. Saaledes er *der* rettet til *det* i Forbindelser som *der* lo han af o. l.; *intet* rettes til *inte*, naar det efter Udg.s Mening betyder ikke; f. Ex.: *der kan intet brænde mig* rettet: *det kan inte brænde mig*

og (S. 191), *det hjalp intet rettet til: det hjalp inte; gad intet arbeidet rettet til: gad inte arbeide.*

At modernisere gamle Verbalformer, som alle og enhver kender fra Salmer og Mundheld, er ikke alene overflødigt, men ogsaa afgjort uforsvarligt. Exempler blandt mange: *kunt rettet til kunnet* (yndt — yndede (65), *buden — bødet, lidde — led* (70), *rimte — rimede* (73), *hedde — hedte* (78), *betydde — betød* (92), *fløt — flyttet* (93), *vilt — villet* (95 o. s. v.), *sø = sød — sydede* (136). Det værste er dog, at disse Ændringer ikke er konsekvent gennemførte, saaledes bibeholdt *forbøden* (111), *vilt* (218), *kaste* (88) med *de* i Parenteser.

Af andre uheldige Sprogfornyelser og Ændringer kan anføres: *god Humeur — godt Humeur* (79), *Tiding (∴: Tidende) — Tidning*, *hjert-størkende — hiertestyrkende* (121), *Kride — Kridt* (136), *Styre — Styr* (163), *hendes — hendes* (167 o. s. v.), men *hendes* S. 188, for *henders Tid — før* (187, 191), *Spind — Spinden* (195), *fornommen — fornummet* (211), *haabes — haaber* (215, 222), *svær — sværger* (216), men *svær* S. 218, *haabtest — haabte* (214), *haabes — haaber* (215, 222), *Dotter — Datter* (137), men i Alm. *Dotter*, *Skiberummet (∴: Skibet) — Skibsrummet*, *nogenledes — nogenlunde* (226), *hvo ikke — hvis ikke* (229).

Prøver paa svigtende Forstaaelse af Textens Sprog- og Stilform er følgende:

ihvordant Eder Tjenneste vil være — i hvordan (mon Eders Tieneste vil være (199); *hun sagde hart nej, at det skulde ikke ske — hun sagde haardt: Nej, at det skulde ikke ske* (136); *hun sor so jo efter Sædvane — hun svor: Jo, efter Sædvane* (137); *spinde er min meste Gerning, jeg kan, og sy groft og binde noget — spinde er min eneste Gerning; jeg kan og ey sy groft og binde noget* (BS ligesaa) (141); *den der laa Magt paa, forhindrede det — den (hvem) det laa Magt paa* (168); *slog mig med mine egne Tanker — vel paavirket af det tyske: da schlug er in sich* (Luc. 15, v. 17), *gik i mig selv, af BN opfattet som sloges med — rettet til slog mig (hen) med mine egne Tanker* (107). BS. ligesaa.

Musæumsinspektør Andrups oplysende Anmærkninger bringer meget nyt og godt, Realnoter og Henvisninger saavel paa det personalhistoriske som paa det litterære Omraade, bl. a. ved de anførte Citater, hvor Birket Smiths Udgave lod en Del tilbage at ønske. Denne Viden skyldes ogsaa hans Kendskab til de Ulfeldtske Familiepapirer og Korrespondancer, det er lykkedes ham gennem Greve Kalnoky at erhverve til Rigsarkivet, en rig Kilde til Oplysning om Slægten, særlig dog de Ulfeldtske Børns Skæbne, og som i høj Grad er kommen den af mig i Adelsaarbogen 1925 meddelte Stamtavle over Slægten til Gode.

Til eventuel Benyttelse ved en senere Udgave meddeles nogle spredte supplerende Bemærkninger:

Selvbiografiske Optegnelser af Niels Rosenkrantz (A 54) findes meddelt min Bog Roskilde adelige Jomfrukloster (1899) 45 ff.

Om Bendix Ahlefeldt kan henvises til Slægten Ahlefeldt V 121 f.; biografiske Oplysninger om Generalmajor Frederik Ahlefeldt smst. 122 ff. Bd. I 71 ff., en Beretning om hans Død, der staar i Modstrid med Leonora Christinas, i Detlev v. Ahlefeldts Memoiren 201 f. Et Paralelsted til Frederik Ahlefeldts Ytringer om, at »de holstenske Fruer, naar de holdte smukke Piger, var alleneste for Manden i Humeur at sætte« (A 56) findes i Detlev Ahlefeldts Memoiren (S. 19), hvor Forf. fortæller, at Cai Ahlefeldts Frue antog en Pige, der sang smukt og fulgte med dem til Vogns, hvorved de blev opmuntret til at øve den ægteskabelige Kærlighed.

Dronningens Kammerkvinde 1656—57 (A 62) er Catharina Glaesser fra Meissen †1679, bgr. 13. Aug. i St. Petri Kirke; gift 1° 1650 med kgl. Livbarber Marcus Smit †15. Aug. 1655; 2° 1657 m. Hofdigteren, Notarius publicus i Kbhvn. Adam Friedrich Werner †1672, bgr. 22. April i St. Petri Kirke. (Bobé: Die St. Petri Gemeinde 30, 40, 184, 490).

Naar Dronningens Hofmesterinde Maria Elisabeth von Haxthausen (A 62) ogsaa kaldes Schaffshausen, kan mærkes, at dette er Navnet paa en 1625 uddød westfalsk Adelslægt fra Schaffshausen ved Soest (Siebmacher: Ausgest. westfäl. Adel). Desværre indeholder Johs. Brämers Ligprædiken over hende (Universitetsbibl. i Kiel) ingen Oplysninger.

Om Abel Cathrine har jeg givet udførlige Oplysninger i min Bog, Bremerholms Kirke (1920) 102 ff.

Af Pastor Hieronymus Bueck (A 126) har jeg meddelt en kort Biografi i Die St. Petri Gemeinde 339 ff.

Om Christian Ulfeldts Liv i Rom og hans Død dér se Hist. Tidsskr. 8 R. I 288 f.

Jochum Waltpurger (A 127) fra Zittau købte 1639 et Gravsted i St. Petri Kirke, gift 1655 i Vor Frue Kirke med Thyra Beate Bornemann (Forældre: Kammersekretær Philip Julius Bornemann og Hedevig Zoëga), f. 17. Marts 1639 i Kbhvn. †1707, bgr. 23. Sept., gift 2° m. Stadsfysikus i Kbhvn. Caspar Kölichen fra Wohlau i Schlesien †1687. Waltpurgers Test. dat. 6. April 1662, hvori nævnes unser Hr. Mutterbruder u. Schwager Caspar Rolufsen (Giessing: Jubellærere III 408) Sjæll. Reg. 1662, 56. Naar Waltpurger kalder sin Hustru Thyra Tyrelyre, er der heri

gemt et Ordspil med Tire-lire, Sparekasse og Lærkens Tireli.

Hans Balcke (A 127, 163, 267), Hofsnedker, indebrændte 19. April 1689 ved Amalienborgs Brand 61 Aar, hans Enke fik 18. Maj s. A. udbetalt Penge (E. Marquard: Kammerregnskbr. 362. Louis Bobé: Operahusets Brand 1689, 44. Biogr. Lex. I 454).

Om Oberst Jørgen Walters Fangenskab i Blaataarn (A 167) findes i Gabels Breve til Kansler J. A. Kielman v. Kielmansegg et Par ikke uinteressante Steder: Wegen des Obristen Walters trage ich Mitleiden, weil man aber leichter ins Unglück gerathen kan, als wieder heraus kommen, so will diese Sache auch ihre Zeit haben. . . hoffe jedennoch dass er bald wieder soll liberiret werden, wofern nicht mehr führ den Tag komt, als ich bis noch gesehen. (Hafn. 15. Sept. 1668). Der Hr. Obriste Walter hat sich der Licentz, so ich ihm im blauen Thurm gegeben, nicht wohl bedient, indehm er sich mit den Leuten, so wegen des Gifts gefangen sitzen, sich in Discours nicht allein eingelassen, sondern auch, wie ich höre, ihnen Consilia gegeben, dess wegen er eine schlimme Herberge dieser Tage bekommen und sitzt nuhn mehr ins Hellen Loch, ist auch im blauen Thurm, aber gar schlecht. (22. Dec. s. A.). — Das Hellenloch er Trolldhullet (A 104).

Ved Omtalen af Melodien: Nun ruhen alle Wälder (A 193) bør nævnes, at det er Begyndelsen til den endnu overalt i Tyskland sungne Salme af den bekendte tyske Salmedigter Paul Gerhardt.

Om Agnete Sofie Budde og Lucie Henriksdatter (A 200) se Aug. Fjelstrups Afhandling i Persh. Tidsskr. 6 R. V 49—72.

Hofjomfru Anne Agnese von Donop (A 212) fik 1673 20. Jan. Pas at rejse til sit Hjem (Patenter); jvfr. Efterl. Reventlowske Pap. IX 414.

Om Guvernøren (A 216), der ikke nævnes ved Navn, Jørgen Iversen Dyppel, f. 25. Febr. 1638 i Helsingør, 1671—80 og atter 1682 Guvernør i Vestindien, kastet over Bord paa Hensens i Marts 1683 under et Mytteri. Persh. Tidsskr. 2. R. VI 41, 44; 7. R. I 248; gift 2° med Margrethe Christensdatter, gift 2° o. 1685 m. Engelbrecht Christian (Kbhvn.s Byfogedrgsk. 1687, Brev fra hende, dat. Kbhvn. 31. Jan. s. A.).

Johan Jæger (A 264, 270), Kaptajnlieutenant i Ebersteins Rytterreg., hentede tilligemed Oberstlieutenant Christopher Hagedorn Otto Sperling i Hamburg og bragte ham til Pinneberg og derfra til Glückstadt (Krigskancelliets Indk. Sager 19. April 1664). Han var Fætter til Christopher Gabel, hvis Hustrus Søster var gift med Christopher Hagedorns Fader (Detlev von Ahle-

feldts Memoiren (1895) 199 f.), efter hvem Jæger 1670 fik Privilegium paa Krohold i sit Hus i Holm, der gjordes ham stridigt af Oberst Hagedorn, men som begge fik Privilegium paa at dele (Patenten 1671 og 1674).

Landgrevinde Hedevig Sophie af Hessens Hofmesterinde (A 268) Juliane Elisabeth von Wallenstein, der besøgte Leonora Christina i Fængslet, traadte i samme Egenskab over i Tjeneste hos Landgrevindens Datter, Dronning Charlotte Amalie og forblev her til 1688, da hun afskedigedes paa Grund af Svagthed og i Ducør fik 5000 Rdlr. I 1681 anbefaler Kongen hende til Prinsen af Oranien i Anledning af en hendes nys afdøde Søn, Kaptajn Herman von Wallenstein, af Oberstlieutenant ved det Waldeckske Regiment i Generalstaternes Tjeneste von Ingenhaven tilføjet Forsmædelse. (Ausländ. Reg. 1681, 134b; 1686, 288, 414. Assignationskont. Afregningsbog 1687—88. 148).

Mag. Andrups Ud gave er rigt gennemillustreret med mange Portræter, Prospekter og Facsimiler i fortræffelig Gengivelse, talende Vidnesbyrd om hans enestaaende ikonografiske Viden, med gode, i folkelig Stil holdte forklarende, fortællende Underskrifter, alt i alt en positiv Forøgelse af Bogens Værd. Udgiverens Indledning giver et Rids af Corfitz Ulfeldts og Leonora Christinas Livsskæbner, skrevet i et klart, roligt og smukt Sprog. Hvorvidt der er taget tilstrækkeligt Hensyn til det efter Birket Smiths Monografi fremkomne biografiske Materiale, kan paa Grund af manglende Kildeangivelser ikke afgøres, men Udgiverens intensive Fordybelse i Emnet afvæbner paa Forhaand Tvivl. Mag. Andrup prætenderer heller næppe i en Folkeudgave at ville fremsætte en uforgribelig Mening om Ulfeldts politiske Holdning og Troskabsbrud mod sit Land, men undskylder ham dog med, at han næppe havde Bevidstheden om at spille Landsforrædderens Rolle, idet han snarere følte sig som den fordrevne, der vilde frelse Danmark fra et uværdigt Kongepar. Udg. bryder ikke direkte en Lanse mod A. D. Jørgensen i Anledning af dennes skarpe Kritik af Leonora Christinas Karakter, at hun satte Hustruens Troskabspligt mod Manden over alt andet, over Sandhed og Ret, over tusinders Ve og Vel, at hun var fuldstændig blind for sin egen Skam og Brøde (Griffenfeld I 140 ff.). Udg. erkender, at hun ikke omgikkes Sandheden varligt; kunde hun redde noget for hende dyrebart med en Usandhed, løj hun dristigt. Udgiveren er en pietetsfuld Mand med lempelige Ord, der klæder Bogen, og hans Tilegnelse af Ud gaven til Birket Smiths Minde er i saa Henseende betegnende.

Professor Brøndum-Nielsen og Frues Udgave er paa hvert Blad præget af den kyndige og omhyggelige Sprogforsker og Udgiver af gamle Texter. Som Lægmand paa den nordiske Filologis Omraade maa jeg se bort fra en kritisk Vurdering af det her ydede Arbejde, dog tør man sige, at det med den Anseelse, Udgiveren nyder i sit Fag, næppe kunde være lagt i bedre Hænder.

Haandskriftets Text er i denne Udgave gengivet med lempelig Normalisering, idet Originalens Sprogtone i saa høj Grad som muligt er bevaret. Ordenes Bøjningsformer og Lydformer er derfor ikke bragt i Overensstemmelse med Nutidens, men Udgaven følger i saa Henseende Haandskriftet. Rettelser i dette er optaget, naar det oprindelige giver daarlig eller slet ingen Mening og ofte ses at være rettet under selve Nedskrivningen. De senere Tilføjelser er optaget i Texten betegnet med en Stjerne for og efter, som senere Indskud. I Rækkefølge anføres nogle væsentligere Rettelser i Manuskriptet. Dette er, om maaske ikke helt igennem, men i mangfoldige Tilfælde, jævnført ved Udgivelsen. Ud fra mit Kendskab til Haandskrifter som mangeaarig Arkivforsker maa jeg, efter nøje at have konfereret Prof. Brøndum-Nielsens Læsning af de af Birket Smith oversprungne eller forbigaaede, ovenfor anførte, Stykker, hvis Tydning paa Grund af Gennemstregninger frembyder store Vanskeligheder, i et og alt yde Udg. min Tilslutning.

Mod Gengivelsen af de paa Tysk (Plattysk) fremførte Repliker kunde der maaske rettes enkelte Smaaændringer. Et enkelt Sted bør dog anholdes. Prof. B. N. har (S. 89) gengivet den af Leonora Christina paa Tysk digtede Vise: Sprich Vernunft zu meine Seel (helt udeladt af Mag. Andrup) i en sproglig Overarbejdelse. Den er af Forfatterinden angivet at synges »nogenledes« paa Melodien: Was ist doch auff diese Welt, Das nicht felt — en Salme jeg forgæves har eftersøgt i Wackernagels Das deutsche Kirchenlied og samtidige Salmebøger. Denne Strofe gengiver B. N. saaledes: Was ist doch auf diese Welt, das nicht *fehlt*. Bortset fra Rimet kræver Meningen *fällt*. At det rigtige tyske Vernunft erstattes med Vernuft er alt andet heldigt, ligesaa L. 10 zeuffsest — zeufsest = seufzest. Hab'n (L. 15) er i Mskr. forskrevet for han (mht. hân). Ha'n verlohren Haab und Guht — urigtig gengivet ved das verlohrne Hab' und Gut. krötig: L. 17 bør forklares: giftig, led.

Fru Brøndum-Nielsen har medgivet Bogen en kort Indledning, der i sin Fordringsløshed opfylder Formaålet at supplere for Læseren det Billede, Leonora Christina har givet af sig selv.

Endnu fattes der Portrætstudier af Corfitz Ulfeldts og Leonora

Christinas dramatiske Skikkelser, som kunde tilfredsstille Nutidens Krav til Karakteranalyse. Hertil kræves mer end Birket Smiths imponerende dybtgaaende Kildestudium, nemlig Intuition og Kongenialitet.

I B. N.s Udgave er de oplysende Realnoter og personhistoriske Anmærkninger indskrænket til det nødtørftigste, og Hovedvægten lagt paa sproglige Forklaringer.

Billedudstyret er saare beskedent, et Par Facsimiler, et Rids af Slottet og en Gengivelse efter G. Hondhorsts prægtige Billede af Leonora Christina i en af Vald. Andersen udført Tegning — rædselsfuld at skue. Begge Udgivere har undladt at medgive Bogen et Register, som dog selv Lægfolk kunde have haft nogen Nytte af.

Louis Bobé.

Johan Carlie: Studium über die mittelniederdeutsche Urkunden-sprache der dänischen Königskanzlei von 1340-1430. Nebst einer Übersicht über die Kanzleiverhältnisse.
Lund. 1925.

Denne Bog er skrevet for Erhvervelse af Doktorgraden ved det filosofiske Fakultet i Lund. Den falder i to Afsnit, et historisk og et grammatisk. Det er første Afsnit, der her skal betragtes nærmere. Forf. kalder det en Oversigt over Kancelliforholdene, en Betegnelse, der er altfor vid, Afsnittet behandler kun Kancelliets Stilling til Udfærdigelsen af de middelnedertyske Skriftstykker og dette tilmed kun ganske overfladisk. Saa glædeligt det er, at et sprogligt Arbejde indledes med en diplomatisk Oversigt, saa beklageligt er det, at Forf. netop viser sig ganske ubevandet i Diplomatiiken. Den Opgave, Forf. stiller sig, maatte nu paa Forhaand anses for uløselig indenfor de givne Rammer, dels fordi Forarbejder ganske savnes dels fordi den rummer Stof nok til en særskilt Behandling, hvis Resultater blot oversigtsmæssig fremstillet vilde beløbe sig til langt flere end det Antal Sider (147), Forf.s eget Arbejde beløber sig til. Den maatte nemlig nødvendigvis tage sit Udgangspunkt i de normale Kancelliprodukter, de paa Latin affattede Dokumenter, for herfra at søge udredet Aarsagerne til de nye sproglige Foreteelser, først de lettere forklarlige paa Vulgærsproget siden de i et dansk Kancelli ganske unormale paa et fremmed Sprog. Opmærksomheden maatte da her i ganske anden Grad end hos Forf. være koncentreret om en Udredning af de specielle Forhold, der medfører, at Kancelliet første Gang lader fremstille og hænger det kgl. Segl under et saadant i sproglig Henseende unormalt Produkt. At Udfærdigelse ved Modtageren